

УДК 658.14.001

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Карпенко А.В., к.е.н., доцент кафедри управління персоналом і економіки праці Запорізького національного технічного університету (Україна)

Карпенко А.В. Особливості розвитку інтелектуального капіталу в Україні.

У статті досліджено структуру, стан та особливості розвитку інтелектуального капіталу в Україні. Визначено основні чинники, що стримують формування та використання у вітчизняній економіці інтелектуального капіталу. Доведено низький рівень фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в країні, мінімальну участь держави в цих процесах, а також недостатню активність підприємств і організацій, незначну результативність та непослідовність політики держави і відсутність механізму мотивації ефективного використання вітчизняного інтелектуального потенціалу. Обґрунтовано необхідність залучення до процесу розвитку інтелектуального капіталу всієї спільноти країни, зокрема консолідацію зусиль та співпрацю освітньої, наукової та виробничої сфери, громадськості та державних органів влади. Запропоновано організувати систематичну оцінку інтелектуального капіталу регіонів України з використанням моніторингу його поточного рівня, що дозволить більш виважено і обґрунтовано планувати і реалізовувати наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність в державі.

Ключові слова: інновації, інтелектуальний капітал, моніторинг, освіта, патент, розвиток, розробки, фінансування.

Карпенко А.В. Особенности развития интеллектуального капитала в Украине.

В статье исследована структура, состояние и особенности развития интеллектуального капитала в Украине. Определены основные факторы, сдерживающие формирование и использование в отечественной экономике интеллектуального капитала. Доказано низкий уровень финансирования научной, научно-технической и инновационной деятельности в стране, минимальное участие государства в этих процессах, а также недостаточную активность предприятий и организаций, незначительную результативность, непоследовательность политики государства и отсутствие механизма мотивации эффективного использования отечественного интеллектуального потенциала. Обоснована необходимость привлечения к процессу развития интеллектуального капитала всего сообщества страны, в частности консолидацию усилий и сотрудничество образовательной, научной и производственной сферы, общественности и государственных органов власти. Предложено организовать систематическую оценку интеллектуального капитала регионов Украины с использованием мониторинга его текущего уровня, что позволит более взвешенно и обоснованно планировать и реализовывать научную, научно-техническую и инновационную деятельность в государстве.

Ключевые слова: инновации, интеллектуальный капитал, мониторинг, образование, патент, развитие, разработки, финансирование.

Karpenko A. Features of the development of intellectual capital in Ukraine.

The structure, status and characteristics of intellectual capital in Ukraine are investigated in this article. The main factors that hinder the development and using in the economy of intellectual capital are determined. The low level of funding of scientific, technological and innovation activities in the country, the low level of state involvement in these processes, and lack of activity of enterprises and organizations, small effectiveness and policy inconsistency and lack of motivation mechanism of efficient using of domestic intellectual potential are proved. The necessity of involvement in the development of the intellectual capital of the entire community of the country, including the consolidation efforts and cooperation of educational, scientific and industrial areas, public and government authorities are justified. The organization of a systematic evaluation of intellectual capital regions of Ukraine using its current level of monitoring is proposed, it may allow more balanced and reasonable planning and implementing science, technology and innovation activity in the country.

Keywords: innovation, intellectual capital, monitoring, education, patent, development, design, financing.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві інтелектуальний капітал стає основою багатства, оскільки визначає конкурентоспроможність економічних систем, виступає ключовим ресурсом їх розвитку, а здатність економіки створювати й ефективно використовувати інтелектуальний капітал визначає економічну силу нації та її добробут. Стрімке посилення впливу інтелектуального капіталу на економічний розвиток попри обмеження й термінологічні його протиріччя обумовило появу таких нових економічних категорій та концепцій, як «інтелектуальний капітал», «інтелектуальна економіка» і «суспільство знань».

Інтелектуальний капітал багато в чому визначає можливості та напрями застосування фінансового і матеріально-речовинного капіталу й відповідно виступає першоосновою і рушійною силою становлення нової економіки. Зростання інтелектуального капіталу й ефективність його використання визначають перспективи розвитку економіки тієї чи іншої країни. Доказами зазначеного є найбільші успіхи в економіці таких країн (США, Японія, Франція, Великобританія, Швеція та ін.), що здійснили значні інвестиції в створення сприятливого середовища для розвитку інтелектуального капіталу. Зокрема у двадцяти розвинених країнах, де працює 95 % учених світу, дохід на душу населення щорічно зростає на 200 дол., тоді як у всіх інших країнах – на 10 дол., а також майже 50 % приросту національного доходу США отримано за рахунок підвищення рівня освіти робочої сили. Таким чином, високорозвинені країни продовжують будувати «суспільство знань», через вкладення інвестицій в знання, що стають пріоритетними напрямками підвищення інтелектуального потенціалу суспільства [1, с. 59].

Формування концепції інтелектуального капіталу в її сучасному вигляді відбувалося в 90-ті рр. XX ст., хоча її зародження відносять до періодів розвитку теорії людського капіталу й управління знаннями. Вона дозволила систематизувати й об'єднати в узагальнюючу економічну категорію персоніфіковані знання, систематизовані дані, інформаційні технології, програмне забезпечення, формалізовану інтелектуальну власність тощо і створила легітимну основу для вживання терміну «інтелектуальна економіка». Започаткування інтелектуальної економіки розпочалося з США в 1991 р., пізніше Японії, коли вперше витрати на придбання інформації та інформаційних технологій як засобів створення нової вартості стали більші за витрати на придбання виробничих технологій і основних фондів [2, с. 11-12]. Саме поняття «інтелектуальний капітал» було введено Дж. Гелбрейт в 60-х рр. XX ст., але тільки в 90-х рр. його зміст набув широкого обігу завдяки працям Т. Стюарта. Близькі за ідеями підходи почали виникати вже наприкінці 80-х рр., до яких можна віднести роботи І. Нонаки, К.-Е. Свейбі, Х. Такеучи [3, с. 216].

Відсутність глобальної дієвої стратегії розвитку й упровадження результатів інтелектуальної діяльності в економіку України визначає її сьогодні як країну третього світу, що підвищує актуальність дослідження розвитку інтелектуального капіталу та можливості переходу до інтелектуальної економіки. Крім того загострення економічної кризи в вітчизняній економіці та дедалі більша залежність від інтелектуального капіталу розвинених держав змушує надавати цим напрямкам визначального пріоритету [4, с. 233].

Сьогодні постає гостра необхідність у визначенні специфіки формування, нарощування, використання інтелектуального капіталу національного господарства, у розробленні комплексу засобів для забезпечення його трансформаційного впливу на темпи економічного зростання в державі, конвергентних і суспільно-економічних коеволюційних процесів, які сприятимуть успішній реалізації стратегії модернізації української економіки [5, с. 63].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значне місце в наукових публікаціях сьогодні належить теоретичним аспектам

використання інтелектуального капіталу, проте особливості управління ним у сучасних умовах, коли, з одного боку, триває системна економічна криза, а з другого – найважливішим елементом конкурентоспроможності стають розширення і комерціалізація цього капіталу, потребують детального аналізу та опрацювання, що вимагає колосальних інвестицій [6, с. 30].

Проблематика формування і розвитку інтелектуальної економіки, визначення її основних рис та категорій набуло поширення у роботах зарубіжних і вітчизняних фахівців, серед яких заслуговують уваги Брукінг Е., Кастельс М., Лукічева Л., Мельник Л., Тоффлер Е., Чухно А. та ін. [7-12]. Теоретичні узагальнення щодо сутності і змісту категорії «інтелектуальний капітал» та його оцінки представлено в роботах: Бауліної Т.В., Заїкіної Т.В., Ілляшенка С.М., Кендюхова О.В., Крітського М.М. та ін. [4; 13;14; 2; 15]. Однак, в зазначених дослідженнях відсутня оцінка тенденцій розвитку інтелектуального капіталу в Україні, що вимагає необхідність опрацювання даної тематики.

Виділення невирішеної проблеми. Ряд проведених досліджень науковцями щодо аналізу стану та можливостей розвитку інтелектуального капіталу не дає узагальненої оцінки ситуації в Україні та не сприяє формуванню напрямів подальшого його нарощування. Таким чином, дослідження особливостей розвитку інтелектуального капіталу в Україні стає важливим напрямом реалізації наявного інтелектуального потенціалу.

Мета наукової статті полягає в аналізі особливостей розвитку інтелектуального капіталу України та в обґрунтуванні напрямів його зростання в умовах сьогодення.

Результати дослідження. Світовий перехід більшості розвинених країн до інтелектуальної економіки зумовив визначення основних показників інтелектуалізації, тобто інтелектуального капіталу. Формування та функціонування інтелектуального капіталу в Україні визначається групою безпосередніх чинників: робоча сила; нематеріальні активи (інтелектуальні здібності, інтелектуальний потенціал, інформаційний ресурс, інтелектуальна власність); фінансово-інноваційний капітал; високі та інформаційні технології, а також зовнішні: рівень розвитку інформаційного середовища; наявність сучасної ринкової інфраструктури; характер державної економічної політики; стан інституційного, правового, інноваційного середовища; науково-технічні, гео економічні та інші умови руху капіталу.

Статистична оцінка формування інтелектуального капіталу в Україні здійснюється фрагментарно, що не дає підстав для системного аналізу та змушує вдаватися до опосередкованих показників: інвестиції в нематеріальні активи, частка витрат на освіту, динаміка виконаних наукових та науково-технічних робіт, інноваційна активність, впровадження інновацій (характеризує нарощування інтелектуального потенціалу та перспективи зростання його вартості) [6, с. 31], а також створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах.

Постійно зростаюча значущість інтелектуального капіталу у формуванні показників вартості компанії відображає її залежність від нематеріальних активів. Тому для максимізації вартості інтелектуального капіталу потрібно застосовувати традиційні методи ідентифікації та обліку нематеріальних активів.

Обсяг капітальних інвестицій в нематеріальні активи у фактичних цінах за 2002-2013 рр. (табл. 1) [16] збільшився у 2,5 рази, однак зростання абсолютних показників інвестування нематеріальних активів не забезпечило зростання частки цих витрат у загальній структурі капітальних інвестицій, яка скоротилась на 5,1 %.

Таблиця 1

Частка нематеріальних активів в загальному обсязі капітальних інвестицій в Україні у фактичних цінах

Показники	2002 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. +, - до 2002 р.
Капітальні інвестиції – всього, млн. грн.	46563	111174	272074	192878	189061	259932	293692	267728	221165
в т.ч. в нематеріальні активи, млн. грн.	4223	3040	6367	5893	6985	9431	8546	10585	6362
Темп зростання, %	–	72,0	209,4	92,6	118,5	135,0	90,6	123,9	–
Інвестиції у нематеріальні активи, % до всього	9,1	2,7	2,3	3,1	3,7	3,6	2,9	4,0	-5,1

Отже, можна констатувати, що для інвесторів цей напрямок не є високо привабливим, а незначна частка інвестицій в нематеріальні активи при абсолютному зростанні підтверджує, що в країні досить високий рівень інфляції.

Важливе значення для оцінки інтелектуального капіталу країни має кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт, визначених у фактичних цінах (табл. 2) [16].

Таблиця 2

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні

Роки	Всього, у фактичних цінах, млн. грн.	У тому числі								Питома вага обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП, %
		Фундаментальні дослідження		прикладні дослідження		розробки		науково-технічні послуги		
		млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
2000	1978,4	266,6	13,5	436,7	22,1	1106,3	55,9	168,8	8,5	1,16
2001	2275	353,3	15,5	304,9	13,4	1317,2	57,9	299,6	13,2	1,11
2002	2496,8	424,9	17,0	343,6	13,8	1386,6	55,5	341,7	13,7	1,11
2003	3319,8	491,2	14,8	429,8	12,9	1900,2	57,2	498,6	15,0	1,24
2004	4112,4	629,7	15,3	573,7	14,0	2214	53,8	695	16,9	1,19
2005	4818,6	902,1	18,7	708,9	14,7	2406,9	50,0	800,7	16,6	1,09
2006	5354,6	1141	21,3	841,5	15,7	2741,6	51,2	630,5	11,8	0,98
2007	6700,7	1504	22,4	1132,6	16,9	3303,1	49,3	761	11,4	0,93
2008	8538,9	1927,4	22,6	1545,7	18,1	4088,2	47,9	977,7	11,4	0,9
2009	8653,7	1916,6	22,1	1412	16,3	4215,9	48,7	1109,2	12,8	0,95
2010	9867,1	2188,4	22,2	1617,1	16,4	5037	51,0	1024,6	10,4	0,9
2011	10349,9	2205,8	21,3	1866,7	18,0	4985,9	48,2	1291,5	12,5	0,79
2012	11252,7	2621,9	23,3	2057,7	18,3	5369,9	47,7	1203,2	10,7	0,8
2013	11781,1	2695,5	22,9	2087,8	17,7	5772,8	49,0	1225,1	10,4	0,81

За 2000-2013 рр. вартість виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні зросла на 9802,7 (щорічно в середньому близько

750 млн. грн.), що стало наслідком як подорожчання вартості, так і збільшення кількості інноваційних робіт. Проте це не забезпечило позитивного впливу, оскільки скоротилася питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП в 1,4 рази. В структурі виконаних наукових і науково-технічних робіт найменшою є частка науково-технічних послуг (8,5-16,9 %), що засвідчує нерозвинутість ринку інтелектуальних продуктів та ускладнює прискорене формування інтелектуального капіталу. Найбільшою в структурі наукових і науково-технічних робіт є частка розробок (зменшилась з 55,9 до 49,0 %), а фундаментальні і прикладні дослідження займали в структурі однакову частку (від 14 до 23 %), проте мали зворотні тенденції.

Загальний обсяг витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за 2006-2013 рр. збільшився в 2,2 рази, в т.ч. за рахунок державного бюджету – в 2,4 рази (рис. 1) [16]. Частка витрат держави на фінансування даних робіт зростає на 3,5 % і складала протягом всього періоду 39,2-48,7 %, що є високим рівнем, однак за наявності переважно державних організацій виконуваних дані роботи – це замало.

Рис. 1. Витрати на виконання науково-технічних робіт в Україні, млн. грн.

В Україні продовжується тенденція скорочення загальної кількості працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи (табл. 3) [16].

Таблиця 3

Динаміка наявності та результативності персоналу наукових організацій в Україні, осіб

Категорії персоналу	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Чисельність працівників наукових організацій	160788	155549	149699	146800	141086	134741	129945	123219
в т.ч. техніків	19748	17988	16783	16256	16151	14591	13433	12212
дослідників	80497	78832	77355	76147	73413	70378	68599	65641
допоміжного персоналу	30204	28896	27988	27086	26032	24779	23866	22649
Чисельність науковців	120773	105512	94138	92403	89534	84969	82032	77853
в т.ч. докторів наук	4459	4443	4481	4417	4489	4533
кандидатів наук	17145	17135	17009	16203	15963	15919
Частка персоналу з науковими ступенями, %	14,4	14,7	15,2	15,3	15,7	16,6
Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки, од.	1490	1510	1378	1340	1303	1255	1208	1143
Докторів наук в економіці	10339	12014	13423	13866	14418	14895	15592	...
Кандидатів наук в економіці	58741	68291	77763	81169	84000	84979	88057	...
Кількість виконаних робіт, од.	38300	63926	62494	54523	52037	52354	53190	...
Кількість друкованих робіт, од.	160194	241942	307781	314830	345538	354703	374897	...
Кількість заявок на видачу охоронних документів (подано / отримано), од.	7671 / 7523	7511 / 6940	8894 / 7748	8849 / 8757	8514 / 8552	...

За 2000-2013 рр. зменшилась чисельність персоналу наукових організацій на 34,5 %, в т.ч. дослідників – на 26,4 %, техніків – на 61,3 % і допоміжного персоналу – на 36,5 %. При загальній тенденції скорочення кількості виконавців наукових досліджень і розробок (науковців на 42920 осіб), що сталося внаслідок зменшення кількості наукових організацій в Україні на 347 одиниць, частка дослідників з науковими ступенями збільшилась, зокрема за 2008-2013 рр. на 2,2 %. Тобто вказані категорії персоналу виявилися більш затребуваними в даних структурах. Позитивним є зростання в економіці України за 2000-2012 рр. чисельності докторів та кандидатів наук майже на 50 %, що характеризує покращення якісних показників на тлі погіршення кількісних, однак відсутнє відповідне зростання обсягів їх праці.

Незважаючи на скорочення наукових підприємств та наукового кадрового потенціалу протягом останніх років, відбулася активізація винахідницької діяльності, оскільки зростає кількість наданих та отриманих заявок (відповідно на 111,0 % та на 113,7 %). Необхідно зазначити, що науково-дослідна діяльність в Україні сьогодні зосереджена в основному в галузі освіти, оскільки майже три чверті виконавців наукових досліджень і розробок працюють у секторі вищої освіти, проте можливості до комерціалізації їх результатів є низькими з причин відсутності тісної співпраці з реальним сектором економіки та недостатньо актуальними розробками.

Водночас, якщо порівняти кількісні показники поданих заявок України у 2011 р. на охорону інтелектуальної власності (ОІВ) з показниками патентної статистики інших країн світу, то відчутна значна наша відсталість. Зокрема результати такі: у США кількість поданих заявок становить 503582 од., з яких 46,3 % становлять патенти на винаходи; у Південній Кореї – 371116 од., з них на винаходи – 48,2 %; у Японії – 342610 од., з них на винаходи – 83,9 %; у Німеччині – 139809 од., з них на винаходи – 33,2 %; Росії – 118569 од., з них на винаходи – 22,3 %; України – 47205 од., з них на винаходи – 6,2 % [17, с. 263-264].

Визначальними чинниками людського розвитку, що формує інтелектуальний потенціал в Україні є освіта. Сьогодні держава забезпечила значні досягнення щодо охоплення освітою населення, однак рівень її державного фінансування залишається впродовж всієї незалежності недостатнім, що відображається на якості освіченості громадян, а також втраті держави світових передових позицій. Відповідно до ст. 61 Закону України «Про освіту» держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому 10 % НД та валютні асигнування на основну діяльність [18], проте реально вони не перевищують 6 %, що недостатньо для розвитку інтелектуального капіталу країни в цілому.

За 2000-2012 рр. в Україні збільшився обсяг фінансування освіти державою з 14,7% загальних витрат бюджету (або з 4,2 % ВВП) до 21,6 % (або до 7,21 % ВВП) [16], проте менше порівняно з фінансуванням у розвинутих країнах (в межах 5-12 % ВВП) [19] (табл. 4), що суттєво впливає на продуктивність даної галузі. Крім того, просте нарощування витрат не забезпечує підвищення їх ефективності (належна якість освітніх послуг та можливості рівного доступу населення до їх отримання впродовж всього життя).

Таблиця 4

Показники	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. +, - до 2000 р.
Загальні видатки зведеного бюджету – всього, млн. грн.	48148,6	141990	309203,7	307399	377843	416854	492454	444305,4
з них на освіту – всього	7085,5	26801,8	60959,4	66773,6	79826	86253,6	101560,9	94475,4
у т.ч. дошкільну	789	2940,7	...	8325,2	10238,3	11831,6	10371,8	9582,8
загальну середню	2564,6	11158,8	...	27640,7	32852,4	35234,5	30466,1	27901,5
професійно-технічну	429,1	1749,9	...	4108	5106,2	5305,4	4282,5	3853,4
вищу	2285,5	7934,1	18552,9	20966,3	24998,4	26619,6	21058,1	18772,6
Видатки на освіту у % до кількості загальних витратків	14,7	18,1	19,7	21,7	21,1	20,7	20,6	5,9
Видатки всього на освіту у % до ВВП	4,2	6,1	6,4	7,3	7,4	6,6	7,2	3,0

Недостатня ефективність державних витратків на освіту, яких часто не вистачає навіть на покриття базових статей витрат, зумовлена низкою чинників, основними серед яких залишаються вади організаційно-управлінської структури галузі. Негативною тенденцією є незадовільний стан вітчизняної освіти та її невідповідність не тільки європейським і світовим ринкам праці, а й українському.

Показники інноваційної активності в Україні є низькими порівняно з сучасними світовими тенденціями, відповідно тому, надто низькими є показники впровадження інновацій в Україні (табл. 5) [16].

Таблиця 5

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів		Освоєно інноваційні види продукції		Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
		процесів	темп зростання, %	найменувань	темп зростання, %		
2000	14,8	1403	–	15323	–	18,0	–
2001	14,3	1421	101,3	19484	127,2	16,5	6,8
2002	14,6	1142	80,4	22847	117,3	18,0	7
2003	11,5	1482	129,8	7416	32,5	15,1	5,6
2004	10	1727	116,5	3978	53,6	13,7	5,8
2005	8,2	1808	104,7	3152	79,2	11,9	6,5
2006	10	1145	63,3	2408	76,4	1,2	6,7
2007	11,5	1419	123,9	2526	104,9	14,2	6,7
2008	10,8	1647	116,1	2446	96,8	13,0	5,9
2009	10,7	1893	114,9	2685	109,8	12,8	4,8
2010	11,5	2043	107,9	2408	89,7	13,8	3,8
2011	12,8	2510	122,9	3238	134,5	16,2	3,8
2012	13,6	2188	87,2	3403	105,1	17,4	3,3
2013	13,6	1576	72,0	3138	92,2	16,8	3,3

За останні 14 років в Україні питома вага підприємств, які впроваджували інновації зменшилась на 1,2 %, і хоча воно є незначним, порівняно з світовими показниками використання інновацій на виробництві є нижчим у декілька разів. Негативним стало зменшення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової за 2001-2013 рр. Серед напрямів реалізації інноваційної діяльності переважає освоєння інноваційних видів продукції, кількість яких за 2000-2013 рр. зменшилась в 4,8 рази, проте з 2004 р. мала незначні коливання. Обсяг впроваджених нових технологічних процесів збільшився в 1,1 рази і загалом не мав різких змін. Загалом визначені ланцюгові темпи росту впровадження інновацій в Україні підтверджують позитивні тенденції у 2001-2003 рр. та 2011-2012 рр.

Основними джерелами фінансування процесу формування й управління інтелектуальним капіталом в світовій практиці, які сприяють продукуванню знань та їхній трансформації в матеріальні активи, є Державний бюджет, замовлення підприємств, іноземні інвестиції. Динаміка та структура джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні (табл. 6) [16] засвідчує, що частка держави є дуже незначною.

Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності за 2000-2013 рр. збільшився в 5,4 рази, найбільше за рахунок витрат на дослідження і розробки – в 6,2 рази і придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій – в 5,2 рази. Однак, у відсотках до ВВП загальна сума фінансування на інновації знизилась на 0,35 %, що є дуже низьким рівнем. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності протягом всього періоду залишаються власні кошти підприємств (52,9-87,7 %), а найменша – фінансова підтримка держави (0,5-2,9 %). Саме низький рівень державного фінансування інноваційної діяльності є тривожним показником майбутнього України, яка повинна стимулювати розвиток нової техніки та технологій.

Про стан розвитку інтелектуального капіталу на національному рівні свідчить рейтинг інтелектуального розвитку країн світу (КАМ Knowledge Index), який характеризує рівень розвитку економіки, заснованої на знаннях, в країнах і регіонах світу та включає комплекс з

109 структурних і якісних показників, об'єднаних у чотири основні групи: Індекс економічного та інституційного режиму (The Economic Incentive and Institutional Regime); Індекс освіти (Education and Human Resources); Індекс інновацій (The Innovation System); Індекс інформаційних і комунікаційних технологій – ІКТ (Information and Communication Technology – ICT).

Таблиця 6

Динаміка та структура фінансування інноваційної діяльності								
Показники	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Загальний обсяг, млн. грн.	1757,1	5751,6	11994,2	7949,9	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6
в т.ч. на дослідження і розробки	266,2	612,3	1243,6	846,7	996,4	1079,9	1196,3	1638,5
придбання інших зовнішніх знань	72,8	243,4	421,8	115,9	141,6	324,7	47,0	87,0
придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій	1074,5	3149,6	7664,8	4974,7	5051,7	10489,1	8051,8	5546,3
Частка у % до загального обсягу фінансування: власних коштів	79,6	87,7	60,6	65	59,3	52,9	63,9	72,9
державного бюджету	0,4	0,5	2,8	1,6	1,1	1	2	1,9
місцевих бюджетів	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0
позабюджетних фондів	1,9	0	0	0	0	0	0	0
вітчизняних інвесторів	2,8	1,4	1,4	0,4	0,4	0,3	1,3	1,3
іноземних інвесторів	7,6	2,7	1	19	30	0,4	8,6	13,1
кредитів	6,3	7,1	33,7	11,8	7,8	38,3	21	6,6
інших джерел	1,3	0,3	0,4	2,1	1,4	6,9	3	4,2
Загальний обсяг у % до ВВП	1	1,3	1,3	0,9	0,7	1,1	0,81	0,65

За 1995-2012 рр. позиції України у рейтингу погіршилися – з 52 до 56 позиції. Індекс економіки знань (The Knowledge Economy Index – KEI – комплексний показник для оцінки ефективності використання країною знань в цілях її економічного і суспільного розвитку) знизився з 5,96 до 5,73, а Індекс знань (The Knowledge Index – KI – комплексний економічний показник для оцінки здатності країни створювати, приймати і поширювати знання) – зменшився з 6,93 до 6,33 [20]. Тобто можна констатувати, що за період існування незалежної України не вдалося забезпечити відповідного з світовими тенденціями нарощення інтелектуального капіталу.

Аналіз особливостей розвитку інтелектуального капіталу в Україні дозволяє констатувати доцільність його систематичного вивчення з використанням інструментів моніторингу.

Висновки і пропозиції.

Визначено, що сьогодні в Україні формування інтелектуального капіталу відбувається в умовах кризових явищ в економіці та соціальних суперечностей в суспільстві (безробіття, незатребуваність кваліфікованої робочої сили; зниження добробуту та життєвого рівня населення; недостатнє фінансування освіти та науки; еміграція переважно освіченого населення; відсутність фінансових ресурсів та зменшення частки промислових підприємств; нерозуміння керівниками, підприємцями та роботодавцями необхідності створення належних умов праці, постійного підвищення кваліфікації, сприяння відпочинку працівників та відповідної оплати праці), які спричиняють зменшення людського інтелектуального потенціалу. Суттєвим недоліком залишається низький рівень фінансування процесів формування, розвитку, активізації та управління інтелектуальним капіталом, зокрема через істотний розрив між темпами витрат на освіту, етапами продукування знань та їхнім використанням на практиці.

Зниження частки інвестицій в нематеріальні активи, питомої ваги обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, кількості наукових організацій, скорочення чисельності виконавців наукових та науково-технічних досліджень, незначної активізації винахідницької діяльності, неефективного фінансування освіти (зростання майже в 2 рази, проте невідповідність ринку праці), зниження інноваційної активності промислових підприємств та зменшення обсягу реалізації інноваційної продукції в обсязі промислової, низька частка державного фінансування інноваційної діяльності та менше 1% загального рівня до ВВП, зменшення Індексу економіки знань та Індексу знань свідчать про те, що за період незалежності України не здійснено суттєвих змін, які б забезпечили розвиток інтелектуального капіталу. Тобто тенденції формування та розвитку інтелектуального капіталу в Україні засвідчують про істотний розрив між темпами витрат на освіту й дослідження, етапами продукування знань та їхнім використанням на практиці.

Сьогодні лише своєчасна та якісна модернізація існуючих в Україні виробничих потужностей при активному залученні та використанні інтелектуального капіталу та мобілізованій взаємодії всіх ресурсів здатні забезпечити ефективний перехід до інтелектуальної економіки, що, у свою чергу, підвищить суспільний рівень та добробут населення країни. Тому важливим є створення сприятливих умов для формування та використання інтелектуального капіталу, мотивації всього підприємницького сектору, освітніх та наукових закладів, громадськості та органів влади окремих територій до взаємодії, співпраці, узгодження діяльності тощо, а також систематичний їх моніторинг.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Журавльова І.В. Інтелектуальний капітал як об'єкт захисту в системі фінансової безпеки / І.В. Журавльова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 57–61.
2. Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: монографія / О.В. Кендюхов / НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. – Донецьк: ДонУЕП, 2008. – 359 с.
3. Климович Н.І. Еволюція поглядів на поняття «інтелектуальний капітал» / Н.І. Климович // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 215-219.
4. Бауліна Т.В. Інтелектуальний капітал: стратегічний ресурс трансформації національного господарства: монографія / Т.В. Бауліна. – Київ-Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 276 с.
5. Жук М. Нові аспекти стратегії формування інтелектуального капіталу в контексті модернізації національного господарства: рецензія на цикл наукових праць Бауліної Т.В. / М. Жук // Вісн. НАН України. – 2010. – № 11. – С. 62-63.
6. Мамонтова Н. Тенденції та особливості формування і використання інтелектуального капіталу в Україні / Н. Мамонтова // Економіка України. – 2010. – №8. – С. 30-39.
7. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг / Пер. с англ.; под ред. Л. Н. Ковачин. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
9. Лукичева Л.И. Управление интеллектуальным капиталом / Л.И. Лукичева. – М.: Омега-Л, 2007. – 552 с.
10. Мельник Л.Г. Предпосылки формирования информационного общества / Л.Г. Мельник / Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 60-87.

11. Тофлер Э. Третья волна / Э. Тофлер. – М.: Издательство АСТ, 1999. – 784 с.
12. Чухно А.А. Интеллектуальный капитал: совокупность формы и закономерности развития / А.А. Чухно // Экономика Украины. – 2002. – №11. – С.48–55.
13. Заикина Т.В. Анализ методологии и подходов к оценке интеллектуального капитала инноваторов / Т.В. Заикина // Вестник ОрелГИЭТ. – 2012. – №2(20). – С. 135-140.
14. Ілляшенко С.М. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С.М. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С.16-26.
15. Критский М.М. Теория человеческого капитала как приоритетный фактор реформирования экономики / М.М. Критский // Экономическая теория и хозяйственная реформа: Сб. науч. тр. / под ред. М.М. Критского. – СПб.: СПбГИЭА, 1995. – 286 с.
16. Державна служба статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Регіональні інноваційні системи України : стан формування та розвитку в умовах інтеграційних процесів : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової. – К.: ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – 2013. – 724 с.
18. Закон України "Про освіту" від 23 травня 1991 р., № 1060 – XII. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
19. Затраты на образование. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rb.com.ua/rus/marketing/tendency/8322/>.
20. KEI and KI Indexes (KAM 2012) [Electronic resource]. – Mode access: http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page5.asp.

УДК 330.341

ГНОСЕОЛОГИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Кендюхов А.В., д.э.н., проф., заведующий кафедрой стратегического управления экономическим развитием, Донецкий национальный технический университет (Украина)

Комарницкая Е.В., аспирант, Донецкий национальный технический университет (Украина)

Кендюхов О.В., Комарницкая О.В. Гносеология конкурентоспособности национальной экономики.

В статье рассмотрены актуальные проблемы конкурентоспособности национальной экономики. Уточнено определение конкурентоспособности национальной экономики. Ныне экономика Украины интенсивно интегрируется в мировое хозяйство, поэтому важными проблемами остаются пути повышения её конкурентоспособности. Проведены исследования гносеологии конкурентоспособности национальной экономики. Сформулировано уточненное трактование термина «конкурентоспособность национальной экономики». Предложен системный подход к стратегии оценки и анализу конкурентоспособности национальной экономики, который базируется на взаимодействии субъектов всех форм хозяйствования в стране и предусматривает взаимосвязанное исследование всех факторов, влияющих на экономику страны.

Ключевые слова: конкурентоспособность, национальная экономика, сущность.

Кендюхов А.В., Комарницкая Е.В. Гносеология конкурентоспособности национальной экономики.

В статье рассмотрены актуальные вопросы конкурентоспособности национальной экономики. Уточнен термин конкурентоспособности национальной экономики. В настоящее время экономика Украины интенсивно интегрируется в мировое хозяйство, поэтому важными вопросами остаются пути повышения её конкурентоспособности. Проведены исследования гносеологии конкурентоспособности национальной экономики. Сформулировано уточненное трактование термина «конкурентоспособность национальной экономики». Предложен системный подход к стратегии оценки и анализу конкурентоспособности национальной экономики, который базируется на взаимодействии субъектов всех форм хозяйствования в стране и предусматривает взаимосвязанное исследование всех факторов, влияющих на экономику страны.

Ключевые слова: конкурентоспособность, национальная экономика, сущность.

Kendyuhov O., Komarnitska O. Gnosiology competitiveness of the national economy.

The article deals with the actual problems of competitiveness of the national economy. Last updated term competitiveness of the national economy. In the present economy of Ukraine intensively integrated into the world economy, therefore, important issues remain ways to improve its competitiveness. Conducted research results of the essence of competitiveness of the national economy. Formulated refined interpretation of the term «competitiveness of the national economy». Proposed systematic approach to strategies for evaluation and analysis of the competitiveness of the national economy, which is based on the interaction of all subjects of economic relations in the country and provides interconnected study of all the factors affecting the economy of the country.

Keywords: competitiveness, national economy, essence.

Постановка проблемы. Стремительная потеря позиций Украины в международных рейтингах конкурентоспособности обращает внимание на проблемы в государственной системе управления экономикой. Становление конкурентоспособной модели национальной экономики предопределяет выдвижение Украины на передовые мировые позиции. Научно-технический прогресс и заинтересованность страны в достижении высоких темпов экономического роста, который оставался бы устойчивым в среднесрочной перспективе, является основой для оценки конкурентоспособности национальной экономики.

Возможность страны занимать лидирующие позиции на мировых рынках является главным показателем рационально сформулированной и грамотно реализуемой модели национальной экономики. В настоящее время во многом конкурентоспособность страны оценивается способностью своевременно использовать инновации, нетрадиционные подходы в решении проблем развития научно-технического прогресса.

Рассмотрение данного вопроса сводится к тому, что конкуренция - это движущая сила для развития общества, которая заставляет производителей товаров и услуг постоянно искать пути повышения качества продукции и снижения цен. В связи с этим, анализ проблем конкурентоспособности является одним из основных в экономике, как среди ученых-экономистов, так и среди политиков.

Таким образом, для решения проблем конкурентоспособности национальной экономики Украины следует начинать с исследования гносеологии конкурентоспособности с целью дальнейшего уточнения и обоснования современного трактования, учитывающего все факторы, влияющие на экономику страны.

Анализ последних исследований и публикаций. Согласно современным научным информационным источникам термин «конкурентоспособность» имеет ряд сложных и многоаспектных определений [1-10]. Неоднозначность трактования самого понятия ведет к отсутствию целенаправленности в определении политических приоритетов управления национальной экономикой

Термин «конкурентоспособности» тесно связан с возникновением другого термина - «конкурентное преимущество». В 1776 г. Адам Смит в книге «Исследование о природе и причинах богатства народов» утверждал, что реальное богатство страны состоит из товаров и услуг, доступных ее гражданам. Теория Смита сводилась к тому, что одни страны могут производить товары более эффективно, чем другие.

Данная теория получила продолжение в трудах Давида Рикардо. Его теория относительного преимущества сводится к следующему тезису: «от торговли все равно может быть выигрыш, поскольку та или иная страна способна выпускать множество